

Náboženské poměry v českých zemích v dobách konfesionalizace

- I. Ukázky pramenů
- II. Historiografie k církevním a náboženským dějinám českých zemí raného novověku
- III. Shrnutí náboženských poměrů v českých zemích
- IV. Německá reformace a její projevy v českých zemích

Čím jsou české dějiny zajímavé?

- Tzv. první reformací nebo reformací před reformací – husitstvím, ale také jejím udržením a zakotvením soužití dvou náboženských skupin v systému země prvně v Evropě
- Určitá laboratoř...: probíhá v Čechách brzká reformace, která se udrží dlouhodobě, pak ale proběhne i rekatolizace – tj. prosadí se *cuius regio, eius religio*
  - Vyhlášen je konečně toleranční patent a soužití více církví, nakonec odluka od katolické církve, výrazná sekularizace / ateizace?
- **Když hovořím s cizincem a ten se mě ptá po významných rysech českých dějin... zmíním významné osobnosti J. Husa a J. A. Komenského – oba spjatí se specifickou českou reformací**

Církevní poměry

- Historikové debatovali o tom, co je to náboženská tolerance (či koexistence? – Josef VÁLKA, 1929–2017)
- Co chápeme pod náboženskou tolerancí?
  - pojem doby osvícenství (ale bylo osvícenství tolerantní?)
  - a snažíme se skutečně si porozumět a respektovat se?
- V Čechách a na Moravě doby předbělohorské: na sněmech a v městských radách společně zasedali příslušníci obou konfesí, smíšená manželství, rodiny konfesně rozdělené (potom i za pobělohorského exilu)
- smíšená liturgie, kněží, kteří měli vysluhovat svátostmi pro obě strany!

- Výchova Viléma z Rožmberka + jeho tři luteránské manželky!
- Bianca Polyxena z Thurnu (neteř vůdce stavovské opozice se chtěla provdat za císařského plukovníka) – do námluv vstupuje náboženství a politika, překážky a nátlak příbuzných
- Ale: konvertité
- Pojem kacír
- Různé sekty – mikulášenci, valdenští, pikarti – vzájemné hanění!
- Postoj k židům!
- Konfesní odlišnost – není jen sociální, čistě lidské, ale i nábožensky motivované – ohrožuje spásu!
- Čarodějnice – v tom je raně novověké myšlení stále velmi středověké

Debata nad Mikulcovým textem?

- Definice církve v raném novověku?
  - celá společnost
  - společenství všech vykoupených?
  - Caesaropapismus
    - viditelná a neviditelná církev
- Augustin – jak vidí jeho roli?
- Řehoř Veliký – služby v církvi
- IV. lateránský koncil; povinná zpověď a přijímání
  - vztah papežství a státu
- Viklef – role světské moci při vedení církve
- Galikanismus – respektuje se stát, ne vlastní církevní učení

- Husité
  - vztah konciliarismu a papalismu
  - Kontinuita církevní správy – správa neobsazené diecéze
  - Svěcení kněží
  - Tábořská církev – odmítá organizaci
  - Jednota bratrská
- Martin Luther – kněžství všech pokřtěných
  - Odmítá centralizaci církve koncilní i papežskou

Pojetí svátosti, rozdělit nebo ne?

Individuálnost víry

Jak zdůvodnit klíče Petrovy

Definice církve v raném novověku?

- Zahrnuje celou společnost
- Život všech lidí je rytmován církevními obřady a úkony – ty musí být provedeny správně!
- společenství všech vykoupených? – ale kdo je ten vykoupený? Jen ten, který vyznává „správnou“ víru
- Světská moc má právo vést, kontrolovat církev (učení J. Viklefa) – pokud církev selhává, má světská autorita právo ji napravit – důležité pro zdůvodnění reformace – zpochybnění autority od Boha – to stálo život i M. Jana Husa
- Církev jako podmínka pro spásu

Veronika Čapská

- Koncepty zbožnosti – genderové – apod. – zbožnost – religiozita – pietas – devoce – spiritualita
- Kvantitativní studium zbožnosti – lze studovat?
- Dříve: hlavně institucionální dějiny
- Teologie – teorie náboženské praxe; zbožnost – náboženská praxe
- Zbožnost – žité náboženství
- Pověra, bezbožnost, hereze

- kališnická církev na konci středověku? – viz předchozí týden, dr. Zilynská
- Historiografie dle prof. Mikulce

I. Církevní dějepisectví z pohledu reformace: Výklady reformace – od počátku dvojí, polemické

- kacířství? Otázka pravé víry;
autority papežství
- legitimita protestantů?
  - Důležitá jsou reformační jubilea
- Ioannes SLEIDANUS († 1556)
  - *De quattuor summis imperiis libri tres*
  - *Commentarii De Statu religionis*
- Matthäus DRESSER († 1607)
  - Isagoge historica*
  - Oratio de IV monarchiis sive summis imperiis a Daniele propheta expressis.*
  - Leipzig 1581.

- I v českém prostředí: Bohuslav
BÍLEJOVSKÝ - pečeť

Matthias Flaccius († 1575) + Johann Wigand († 1587)

- *Ecclesiastica historia, integram Ecclesiae Christi ideam secundum singulas Centurias perspicuo ordine complectens ... ex vetustissimis historicis congesta* = tzv. magdeburské centurie (vycházelo 1559–1574, dovedeno do 1298)
- Pramenná kritika, kontinuita „pravé církve“, kritika, zpochybnění autority papežství
- Členěno po staletích – 13 staletí
- Víra se nemění, ovšem církev se „kazí“ od 5. století – a odpověď luteránství, nastolení pravé víry a prvotní církve

- Katolická odpověď:
Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici* (1588–1607)
archivní prameny,
první kvalitní dílo moderní katolické historiografie, do 1198

Bohuslav Bílejovský

- *Kronika česká, která obsahuje způsob víry křesťanské pod obojí způsobou těla a krve Pána Ježíše Krista*
- Hlavní cíl: ukázat historii přijímání pod obojí způsobou
- Kontinuita slovanské liturgie

Kontinuita přijímání eucharistie pod obojí způsobou v českém národě

Milovník českého jazyka, císař Karel podporoval užívání slovanského jazyka v bohoslužbách

Čeština – stejně dlouho jazykem bohoslužby jako latina

Čechové – nejsou už členy komunity ve smyslu království, ale česky hovořící utrakvisté s českými předky

Pavel SKÁLA ZE ZHOŘE

- *Historie církevní* – výklad postavení evangelických církví, Majestátu, cesty ke stavovskému povstání, samozřejmě určitá apologie
  - Chronologie církevní – o hodnotě dějin
    - Dějiny: výslednice boje pravé církve s Antikristem
    - Luther – pád Antikrista
- Chronologie: *jistá a neomylná posloupnost poznamenání let, v nichž jedná každá věc začátek anebo skončení své vzala.*
- Cesta ke stavovskému povstání – stranický
- Kompilace
- Připouští i chyby stavovského tábora

Bratrský dějepis

- Jan Rosacius Hořovský – *Koruna neuvadlá mučedníků božích českých*
- *Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae / Historie o těžkých protivenstvích církve české*
- Jan Amos Komenský
  - dějiny Jednoty bratrské
  - dějepis součástí vzdělání již od školy mateřské
  - pojetí dějin – prostředek přeměny lidské společnosti – součást pansofického pojetí

Pak nekatolické dějepisectví nutně končí – jak o nekatolických poměrech píše katolíci?

Celkem slabé v době toleranční (Benjamin Košut)

Český moderní dějepis o církevních dějinách a o reformaci, resp. o nekatolických církvích

- Ferdinand HREJSA (1867–1953) – *Česká konfese*
  - *reformy českých evangelíků*
  - *Dějiny křesťanství v Československu. 5., Za Ferdinanda I. (1526-1564), do české konfese (6.)*
- Rudolf ŘÍČAN – Jednota bratrská
- A. GINDELY, *Dekrety Jednoty Bratrské*, 1865
- Jaroslav BIDLO, *Akty Jednoty bratrské*, 1915–1923
- Kamil KROFTA, *Majestát*

Německé dějepisectví regionální zaměřené na luterány v českých zemích

- politikum
- evangeličtí němečtí historikové
  - Jáchymovsko, Loket
  - Otto Konstantin Clemen († 1946)
- Gustav Adolf Skalský († 1926)
  - 1. děkan Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké
    - církevní právo, exulanti, česká reformace

Evangelické církve vítány ve výzkumu marxistickém

- Rudolf ŘÍČAN, Amedeo Molnár, 12 století církevních dějin
- Josef MACEK, Víra a zbožnost jagellonského věku
- Angelus Pacis: sborník prací k poctě Noemi Rejchrtové
  - Noemi REJCHRTOVÁ – Karel st. ze Žerotína, Jednota bratrská, Václav Budovec
- A. MOLNÁR, Na rozhraní věků: cesty reformace (valdenští, Jan Hus, Luther ...), valdenští, reformace
  - Edice: Luther, O dobrých skutcích
- František ŠMAHEL, Winfried EBERHARD (stavovská společnost a náboženství)

Sledovaná témata

- exulanti – Lenka BOBKOVÁ (17. století), Edita ŠTĚŘÍKOVÁ (18. století)
- konverze šlechty – Thomas WINKELBAUER
- Tomáš KNOZ, Karel st. ze Žerotína
- Pavel B. KŮRKA – záduší, správa kališnických farností
- Martin WERNISCH + Jan B. LÁŠEK – teologické otázky

- osobnost a dílo J. A. Komenského – Marta BEČKOVÁ, Jiří BENEŠ, Martin STEINER, Lucie STORCHOVÁ, Vladimír URBÁNEK
  - ACTA COMENIANA: [HTTP://KOMENIOLOGIE.FLU.CAS.CZ/CZ/ACTA-COMENIANA/ACTA-COMENIANA](http://KOMENIOLOGIE.FLU.CAS.CZ/CZ/ACTA-COMENIANA/ACTA-COMENIANA)

Teologické fakulty v ČR aneb církevní dějiny mezi teologií a historií (& kauza T. Petráček 😊)

- KTF – vnímá se jako jedna ze zakládajících fakult UK, 1953 přenesena provizorně do Litoměřic
- Cyrilometodějská teologická fakulta v Olomouci (návaznost na tradici olomoucké akademie)

Diecézní dům Štěpána Trochty v Litoměřicích

Evangelická teologie na VŠ

- nemožné za R-U
- **zákon z 8. dubna 1919** – zřízena Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká – jako autonomní škola s plnými právy, ale ne součást UK
- 17. listopadu 1939 byla spolu s ostatními vysokými školami uzavřena okupačními úřady (teologické vzdělávání probíhalo pololegálně v rámci církve).

V činnosti pokračovala po válce do roku 1950, kdy byla vládním nařízením rozdělena na dvě samostatné fakulty: Husovu československou bohosloveckou fakultu (dnešní HTF) a Komenského evangelickou bohosloveckou fakultu – dnešní ETF

I. Perspektiva nekatolická

Důležitá badatelská centra

- Husitská teologická fakulta
- Evangelická teologická fakulta: kvalitní knihovna v Černé ulici
- Komeniologické oddělení FLÚ AV ČR
- Herrnhut
- Německé bádání (včetně českých Němců)

Badatelé

- Zdeněk V. David, *Finding the middle way. The Utraquists' liberal challenge to Rome and Luther* (Washington, 2003)
- Jindřich HALAMA – sociální učení českých bratří
- Kateřina HORNÍČKOVÁ, Michal ŠRONĚK – umění české reformace, kontexty výtvarného umění (damnatio memoriae)
- Jan HORSKÝ (sociologické přístupy k náboženství, dílo M. Webera)
- Petr HRACHOVEC – *Zittauer und ihre Kirchen* – přechod mezi pozdním středověkem a reformací

- Jiří JUST – Zdeněk R. NEŠPOR – Ondřej MATĚJKA, *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009
- Jiří JUST – Rudolfův Majestát
- František HRUBÝ, *Zápas Čechů s Habsburky o náboženskou toleranci*, in: Co daly naše země Evropě a lidstvu (red. Vilém Mathesius), Praha 1939, s. 156–167
- Jaroslav PÁNEK, *Zápas o Českou konfesi* (Slovo k historii 30), Praha 1991
- Josef VÁLKA, *Tolerance či koexistence? (K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století)*, s. 237–248; Týž, *Politika a nadkonfesijní křesťanství Viléma a Jana z Pernštejna*, s. 249–260, obojí v: Josef Válka (sebrané stati), Husitství na Moravě, náboženská snášlivost, Jan Amos Komenský, Brno 2005 (původně 1988)
- Anna PEČINKOVÁ – luteráni (Morava, Jihlava)
- Andrea ŠTĚPÁNKOVÁ – novokřtění
- Blanka ZILYNSKÁ – kališnická církev, univerzita

Edice

- Kněžská korespondence Jednoty Bratrské z českých diecézí z let 1610–1618: hned jsem k Vám dnes naschvalí poslíka svého vypravil / Jiří Just + další (edd.)
- Josef HRDLIČKA, Jiří JUST, Petr ZEMEK (edd.), Evangelické církevní řády pro šlechtická panství v Čechách a na Moravě (*Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia*)
- Otakar HALAMA, *O klíčích Kristových/O církvi svaté* (edice traktátů)
- Klement BOROVIČ, Jednání a dopisy konsistoře podobojí

II. Perspektiva katolická

- Tomáš ČERNUŠÁK – dominikánský řád v krizi; Papežství a české země (sborník), spolu s Alenou PAZDEROVOU – edice nunciatur (Cesare Speciani)
- Ondřej JAKUBEC, Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby

Propojení témat „katolických“ a „nekatolických“

- František KAVKA, Anna SKÝBOVÁ, *Husitský epilog na koncilu tridentském*
- Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*
- Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus in mortem* (kázání), konverze
- Nicolas RICHARD – Jindřich Scribonius

Edice – katolická církev

- Kánony tridentského koncilu
- Pražský synod 1605
- Sněmy české
- Klement Borový
  - Akta konsistoře katolické
  - Akta konsistoře podobojí
- Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia - středověk

Acta sacrae congregationis de propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia. Prodromus, Ed. Ignatii Kollmann, Pragae 1939

Nuntiaturberichte (ediční řada – z vatikánských archivů)

Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628

- Tomus I, Epistulae et acta Caesaris Speciani (1592–1598), Pars I – III (1592 – 1594, ed. Alena Pazderová, Praha, Národní archiv 2017
- Tomus III: Epistulae et acta Johannis Stephani Ferrerii 1604-1607, Pars I, sectio 1, ed. Zdeněk Kristen, Praha 1944
- Tomus IV: Epistulae et acta Antonii Caetani 1607 – 1611, Pars I – III, ed. Milena Linhartová (Praha 1932 – 1946), Pars IV – V., ed. Tomáš Čerušák

V minulosti

- **Konfesijní dějepisectví**

—► katoličtí autoři, duchovní

- Klement BOROVÝ († 1897)

- Církevní právo, fundamentální teologie
- Časopis katolického duchovenstva
- životopisy arcibiskupů Antonína Brusa z Mohelnice a Martina Medka z Mohelnice
- erekční knihy
- akta konsistoře katolické

Antonín Podlaha († 1932)

- Jednota pro dostavbu chrámu sv. Víta
- 1930 děkan metropolitní kapituly
- katolická teologie, soupisy památek
- archiv a knihovna kapituly
- Dějiny chrámového pokladu u sv. Víta

František EKRT

- Posvátná místa král. hl. města Prahy
- František Kameníček
  - Náboženské důsledky bitvy bělohorské

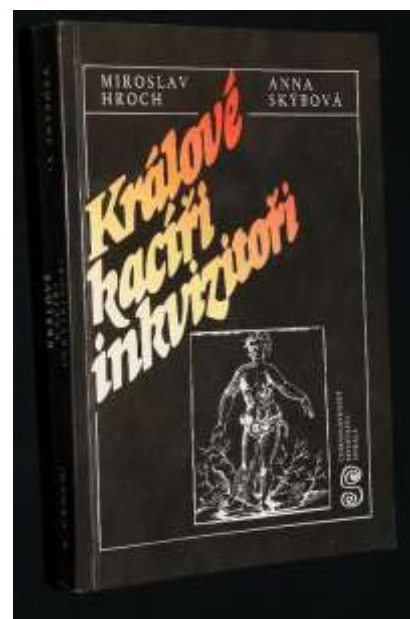
Zikmund WINTER

- Život církevní v Čechách
- Svázáno s dějinami školství
  - (hlavně města, krize klášterů)

- Bohemia Jesuitica
- Aktuálně konference k založení jezuitské provincie (prolíná se přirozeně s dějinami vědy)
- viz také autoři zabývající se církevními řády

Miroslav HROCH, Anna SKÝBOVÁ,
Králové, kacíři, inkvizitoři

Václav DRŠKA, Drahomír
SUCHÁNEK, Církevní dějiny,
Novověk

Ivana Čornejová

- (spolu s A. Richterovou: katalog *Jezuité a Klementinum* – k výročí příchodu jezuité do Českého království (1556)
- *Tovaryšstvo Ježíšovo*
- Dějiny univerzity

- Jaroslav Kadlec, Přehled českých církevních dějin I a II (1991)
- Eliška Čáňová, Církevní správa
- Anna Skýbová, Husitský epilog na koncilu tridentském
- Jaroslav V. Polc – katolický kněz v emigraci
- Ondřej Jakubec, Kulturní prostředí a mecenáš olomouckých biskupů potridentské doby
- Radmila Prchal Pavlíčková, Triumphus in mortem, konverze
- Bohemia jesuitica
- Tomáš Malý, barokní zbožnost, korunovace mariánských soch
- Jiří Mikulec – náboženská bratrstva, barokní zbožnost, dobrá smrt v baroku
- Pavel Zahradník – církevní správa
- Marie Ryantová
- viz také autoři zabývající se církevními řády

Olga Fejtová

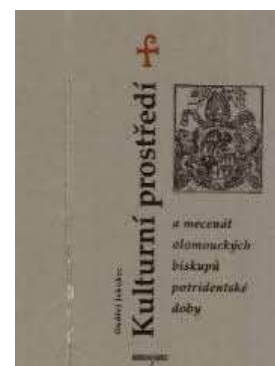
Jiří Mikulec

VALENTOVÁ, Každodenní život

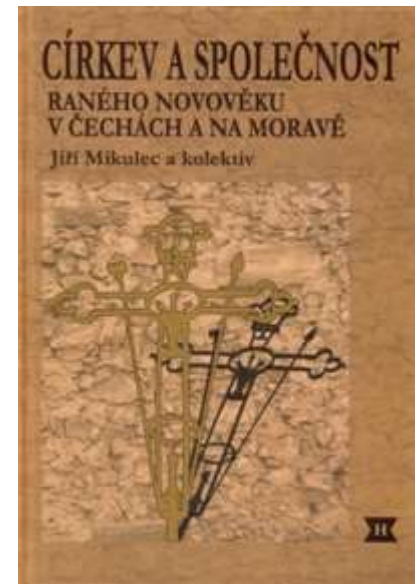

JAKUBEC, Kulturní prostředí

- Tomáš Parma – František z Dietrichsteina
- Tomáš Černušák – nunciaturní zprávy
- Vít Vlnas – barokní kultura a propaganda
- Hedvika Kuchařová, Kateřina Bobková Valentová – církevní řády
- Jiří M. Havlík – monografie o Janu Bedřichovi z Valdštejna

Jiří Mikulec

- Veronika ČAPSKÁ – koncepty (dějiny církevní, dějiny náboženství, lidová zbožnost, kulturní a sociální historie, historická antropologie)
  - kritizuje tradicionalismus církevní historiografie
- Jiří Mikulec – barokní zbožnost
- Zdeněk Beneš – koncepty církevního dějepisectví a jeho význam pro polarizaci humanistického dějepisectví

- Peter BURKE, Žebráci, šarlatáni, papežové
- Josef GELMI, Papežové
- Hubert JEDIN, *Malé dějiny koncilů*
- *Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung*
- Winfried Eberhard
- Marie-Élizabeth Ducreux
- Olivier Chaline
- Howard Louthan, Obrácení Čech na víru
- Alessandro Catalano, Zápas o svědomí

Archivy:

Archivy zrušených klášterů

Archiv pražského arcibiskupství

Archiv olomouckého arcibiskupství

Římské archivy

Archivy protestantských církví, archiv v Herrnhutu

- Norm und Struktur: reformační jubileum 2017 (případně Majestát 1609, Husovo výročí v českých zemích 2015) – podnět k výzkumu
- Thomas Kauffmann (mediální revoluce), Gerd Schwerhoff (invektivita)
- Heinz Schilling (Luther)
- Lyndal Roper (psychologizace Martina Luthera)
- Gabriela Wąs – Slezsko, švenkfeldiáni
- Simultanea – z právního hlediska

Koncepty

- *Pietas Austriaca* (Anna Coreth)
- Keith THOMAS – lidová zbožnost
- Delio CANTIMORI – levicový intelektuál
  - Evangelismus – náboženská horlivost, reformace v Itálii XVI. století

- obecná literatura k německé (a rakouské), francouzské a anglické, případně italské, polské a španělské problematice
  - „Konfessionalisierung“ v německém bádání

- evropský, zejména říšský kontext
- výzkum ovlivněn konfesí autorů
- epochální zvrát nebo dlouhé trvání?
- reformace jako revoluce
- aspekty teologické, politické, společenské, hospodářské, kulturní ...
- důležité: prolnutí státu a církve
- kulturní zlom: vzdělanost, zájem o Bibli
  - Philipp Melanchthon, Erasmus Rotterdamský
  - letáky, nakladatelská činnost, polemika, překlady

II. Církevní poměry – z pohledu nekatolických církví

- předbělohorská doba – nábožensky pluralitní až do Bílé hory
- debata o tom, co je to náboženská tolerance (či koexistence? – Josef Válka
  - specifické poměry na Moravě
  - cena českých poměrů v evropském kontextu
- Společné sněmy, městské rady, smíšená manželství
- Smíšená liturgie, kněží pro obě strany!
  - Erasmus Rotterdamský
  - Jan z Pernštejna (nadkonfesijní křesťanství)

Sídlo konzistoře podobojí

husitství

- první evropské „hnutí odporu“ ve věci víry (*in causa fidei*)
- svoboda kalicha povolena všem Čechům a Moravanům, a to bez rozdílu sociálního postavení →
- větší míra náboženské svobody než aušpurský náboženský mír 1555 (**cuius regio, eius religio**)
- x do jisté míry se kališnictví vyčerpává, hodně konzervativní (souvisí s pozicí koncilu)
- x vliv luteránů
- apoštolská posloupnost
- staro- vs. novoutrakvisté (pozdější vývoj – F. Hrejsa)
- *Konversionsberichte*

Mírová koexistence (aspoň teoreticky ...)

- Jan z RABŠTEJNA: k vyhnání kacířství neužít ohně a prolévání krve, ale jiné, mírové prostředky, aby toto vznešené království a urozený český lid nebyl bez smilování zničen
- učenec z Hradce Králové: „Všem je známo, že křesťanem se může stát člověk jen svobodným úsudkem, ne nátlakem.“
- Jindřich Matyáš THURN, 23. května 1618: „dokud toto království spravovali staří, moudří pánové, vše fungovalo dobře. Nyní jste ale na přední místa přišli vy, jezuitští tovaryši – teď se vše obrátilo a směřuje k úpadku“.

Náboženský mír z Kutné Hory (1485)

Kutná Hora

Vlašský dvůr

Jan z Pernštejna († 1548)

Jednota bratrská/Unitas Fratrum

Kunvald, východní Čechy, 1457

Petr Chelčický († cca 1460)

Lukáš Pražský († 1528) – přímé kontakty s Lutherem

**Karmel v Mladé Boleslavi
(Krajířové z Krajku)**

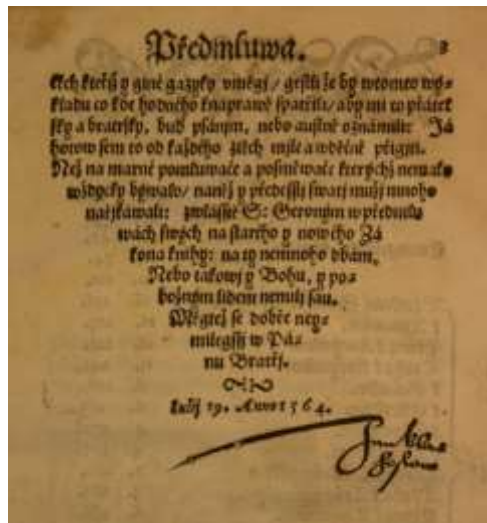

Kněz JB na kazatelně

JB

Jan Blahoslav

- Jednota = pospolitost
- vlivy řeholního života
- velká a malá stránka
- společenské angažmá, odpírání násilí
- vlastní biskupové (konec apoštolské posloupnosti)
- Rigorózní morálka
- Kulturní význam (Kralická bible)
- Málo početní

Izrael, Amerika, Ladak u hranic Tibetu...

**Comenius (biskup JB)
Opera Didactica omnia**

**Herrnhutská obec: hr.
Zinzendorf**

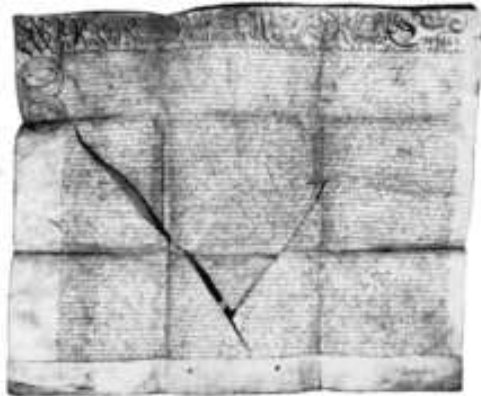

Nekatolické církve (výběr)

- Tomáš Münzer a Praha
- Jan Mathesius – „apoštol krušnohorských horníků“
- Amandus Polanus – kalvínská konfese, rodák z Opavy, působil v Uhrách
- David Chytraeus
  - Teolog, reformátor, historik, žák Melanchthonův
- Johann Jakob Grynaeus
  - Původem ze Švýcarska, přítel Karla st. ze Žerotína
- Martin Luther
- Filip Melanchthon ...

- snahy o náboženské sjednocení evangelíků (zemská církev, třicátá a čtyřicátá léta XVI. století)
průběžně obnovované svatojakubské mandáty proti Jednotě bratrské
zrušení kompaktát 1567

Majestát, 1609

- V kontextu sporů mezi bratry Rudolfem a Matyášem
- Rozstřížen + pečet' spálena po Bílé hoře

- Nepřestřižený Majestát ze sbírek Christian Weise Bibliothek v Žitavě

Kontext českého zemského sněmu 1575

- Vliv Bohuslava Felixe Hasištejnského z Lobkovic – luteráni
- Jan z Valdštejna – staroutrakvisté
- Vztah k augšpurské konfesi
- Též daňové záležitosti
- Česká konfese (Pavel Pressius, Matěj Dvorský z Hájku)

Jinak umírněně, až „bezzubě“ protestantské

Vliv Melanchthona

JB zastupoval Jiří Strejc – vlastně ekumenická; německý překlad už 1584, latinský 1614

Návaznost českých dokumentů na utrakvismus; negativní ohlas od katolíků i starokališníků

Ale neprosadil se církevní řád, zákaz jejího tisku v českých zemích

Vyznání víry svaté křesťanské všech tří stavův království českého Tělo a Krev Krista Pána pod obojí přijímajících, 25 článků – ovlivněna augšpurskou konfesí, přímý odkaz na ni

- Výběr článků: I. O slovu Božím v písmích svatých Starého i Nového Zákona obsaženém, II. O Bohu (navazuje na nícejsko-konstantinopolské a Athanasiovo vyznání víry), III. O sv. Trojici, IV. O přirozeném hříchu, V. O svobodné vůli, VI. O původu, příčině a velikosti hřícha.
- VIII. O ospravedlnění člověka před Bohem; IX. O víře, X. O dobrých skutcích, XI. O církvi Boží – idea církve (eklesiologie), XII. O klíčích církve a moci její úřední (církve má učit podle Písma, odsuzuje se světská vláda církve včetně církevních soudů)
- XIII. O svátostech a jejich užívání; XIV. O křtu svatém, první svátosti Kristově, XV. O Večeři Páně (pravá krev a pravé tělo páně), XVI. O pokání, XVII. O zpovědi, XVIII. O služebnících církve, XIX. O řádech církevních (liturgie)
- XX. O vrchnosti světské, XXI. O manželství
- XXII. O památce svatých, XXIII. O postu
- XXIV. O vzkříšení mrtvých a o posledním soudu, XXV. O životu věčném

Největší kontroverze: 15. článek – na hraně mezi přijetím a odmítnutím reálné přítomnosti Krista ve svátosti; bratrská vydání – ještě oslabeno

Římskokatolická církev – v krizi na počátku XVI. století v rámci celé Evropy

- R. J. W. Evans (oxfordský bohemista) a jeho pohled na habsburské země – složitost náboženská...
- Číst texty v kontextu!
- Stav katolické církve?
- Proč a koho přitahovalo luteránství?
- Co je to erasmiánské křesťanství?
- Propojení náboženského vývoje a vzdělanosti
- Propojení náboženského vývoje a jazykového „obrození“
- Právní postavení?

Důležité osobnosti

Katolická církev

České země:

Antonín Brus z Mohelnice

Martin Medek z Mohelnice

Jindřich Scribonius

Zbyněk Berka z Dubé (1592–1606)

pražská synodní statuta

Jan Lohelius

Vídeňský biskup:

Melchior Khlesl

Ostřihomský:

Petr Pázmány

jezuité:

Petr Canisius

Edmond Campion

Papežský vizitátor dominikánského řádu:

Felician Ninguarda

Obnovené zřízení zemské / Verneuerte Landesordnung

Čechy 10. 5. 1627, Morava
10. 5. 1628 (nikoli Slezsko, Lužice, Uhry,
Slovensko)

Vlastně ústava

Náběh k absolutistickému státu

Vilém Lamormain, SJ

Karel I. z Lichtenštejna

Násilná versus mírná rekatolizace

- hospodářský a společenský tlak
- zákaz přístupu k úřadům pro nekatolíky
- zákaz nakupovat majetky
- dragonády
- misie
- kázání
- více dobře vzdělaných kněží v souladu s postuláty tridentského koncilu
- nová biskupství
- pouti – mariánská poutní místa, sv. Jan Nepomucký
- svatí

Saský vpád 1631–1632

- Jan Jiří Arnim
- Kurfiršt Jan Jiří I. –
přestupuje na švédskou
stranu

Švédské obležení Prahy 1648 – Pražané brání Prahu před nekatolíky!

Mariánský sloup na Staroměstském náměstí

Sv. Jan Nepomucký

- spíše pozdější konstrukce
- mučedník zpovědního tajemství, jež je důležité po potridentskou církev (jako oběť hněvu krále Václava IV.)
- je všude: celá Evropa, Latinská Amerika, Japonsko
- často stojí na mostech (byl utopen)

III. K německé reformaci...

Německá reformace x – reformace česká – spíše lokální význam

- reformace = událost „epochálního“ významu, začátek raného novověku: rozštěpení jednoty křesťanského západu
  - ▶ vytvoření nové, silně individuálně konotované kultury
  - ▶ nová teologie, alternativní k teologii pozdně středověké církve
  - ▶ nově se utváří vztah člověka a Boha
  - ▶ empiricky uchopitelný svět;
  - ▶ nová sociální etika
  - ▶ reformační etika mění vztah křesťana ke společnosti, hospodářství a státu
  - ▶ reformace působila na celém světě

Proč Německo, resp. Svatá říše?

- náboženské a polit.-správní poměry říše
- blíže ke kurii než západoevropské monarchie
- potřeba reformy církve u humanistů
- oživení klasické antiky
- morálka a vzdělání, působí na elity
- Erasmus Rotterdamský
- *reformatio, renovatio, instauratio* ...
- termín z mnišského prostředí
- také: *reformatio morum*
- Myšlenka obrody a obnovy se vrací v církvi i dějinách periodicky ..., obroda ovšem návratem – a tak smýšlí i Luther

Škola sv. Afry v Míšni, působiště Dresserovo

starobylost

Cranach, Martin Luther

- Současníci:
  - nechtěli se odtrhnout od Říma, ale reformovat je
  - představa, že jsou svědky obnovy, kterou zahájil Luther (reformatio = renovatio)
    - Např. Dürer: portrét Luthera – zobrazuje ho „zu einer langen gedechtnus des kristlichen mans“

Intenzivní kultura paměti

- 100 let od přibití tezí – oslava ve Wittenberku 1617 a jinde
- orthodoxie, filipismus, flacciánství
- Přispělo k vyostření konfesního napětí před třicetiletou válkou
- Později tendence k obecně křesťanskému konfesnímu sjednocení (pietismus)

Wittenberk

Tzv. Thesentür

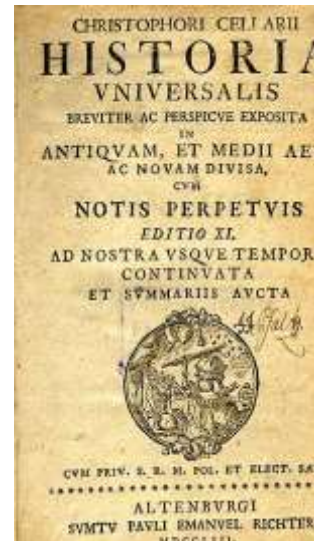
Tisk 95 teží

Reformace a osvícenství

- Světlo evangelia
- Očištění církve od lidských nálezků a nešvarů
- Orientace na Bibli, individuální zodpovědnost
- POKROK!

- Pojem „novověk“
  - Christoph Cellarius

XIX. století

tři proudy výzkumu

- **Katolický**

- Ludwig Pastor
- Johannes Janssen

Protestantský, církevní
Jakob Burckhardt

- **Protestantsko-občanský**

Leopold von Ranke

spjato s nár. hnutím,
počátek moderního vývoje

ideologicko-kritický sekulární směr

Bedřich Engels

- mýtus o protestantském poslání Pruska (trůn + oltář, Kulturkampf)
- Prohabsburské chápání dějin Německa – Johannes Janssen
- Často vykládáno pod vlivem roku 1848

XX. století

- Kulturprotestantismus
  - Maloněmecká tendence
  - Ovlivňuje střední vrstvy
  - Lutherrenaissance
    - Karl Holl
      - Luther:
autonomie
individua
      - konec
středověku
      - Zvláštní
německá cesta
ke státnosti
- *Verein für Reformationsgeschichte*
(zal. 1883)
  - Archiv für
Reformationsgeschichte
  - Katolíci: velkoněmecká
tendence Corpus
Catholicorum
  - Görresgesellschaft
    - Nunciaturní zprávy
atd.

- Ernst Troeltsch (1865-1923)
  - Sociální učení křesťanských církví a skupin
  - Reformátor: myslitel spjatý se středověkem, reformace není moderní
- Max Weber (1864-1920)
  - Sekulární směr kulturního protestantství
  - Srovnávací sociologie náboženství
  - Lutherova pracovní etika, vnitřní askeze

Vliv 1. světové války

- Duchovní střet mezi německou „Kultur“ a západoevropskou civilizací
- Zvláštní německá modernita
  - Státní idea, mravnost, právo, bohabojnost
- Má různé konotace
- Renesance x reformace
- Luther x Hitler
- Germánské vůdčovství v církvi, později proticírkevní
- Joseph Lortz
- Hubert Jedin

Thomas Mann, 1945

- Přednáška pronesená ve Spojených státech
- „Nemám ho rád ... Nefalšované němectví, smýšlení separatisticko-antiřímské, antievropské je mi cizí a zneklidňuje mě, přesto, že se jeví jako evangelická svoboda a duchovní emancipace. Rysy specificky luteránské, cholericcko-grobiánské, nadávky, plivání a zuření, robustní, spojené s jemnou hloubkou myšlení a silnou vírou v démony, incuby a nenarozené děti ve mně vzbuzují instinktivní odpor. Nemohl bych s Lutherem usednout k jednomu stolu. ... a jsem přesvědčen, že bych mnohem lépe vyšel se Lvem X., Giovannim de Medici, přátelským humanistou, jehož Luther označil jako ďábelskou svini ...“
- hrdina svobody v německém stylu, protože nerozuměl ničemu ze svobody
- https://de.wikipedia.org/wiki/Deutschland_und_die_Deutschen

Max Scheler

- vnějškovost a niternost, moc a duch
- literatura, umění a filozofie x politika, hospodářství a technika
- ideje x touha po vládě, drezuře, služebnost
- svoboda křesťana vůči Bohu a podřízení člověka pod světské řády

Karl Barth († 1968)

- Teolog: Německo trpí dědictvím hlubokého a právě proto zvláště divokého a nemoudrého pohanství
- a dědictvím největšího německého křesťana, totiž mylným výkladem Martina Luthera, jímž bylo přirozené německé pohanství jen ideologicky potvrzeno a posíleno

- Více oceňováno kalvínství, novokřtěncství: „pokrokovější“
- **komunismus konsumu** (Troeltsch)
- kategorie bratrství – souvisí s chápáním majetku; představa rovnosti u novokřtěnců
  - (adamité)
- Max Weber
- Karl Marx
  - Etika, innerweltliche Askeze

Ocenění novokřtěnectví

- **normou etického jednání je Boží zákon v podobě kázání na hoře (Matouš 5-7)**
- *Vejděte těsnou branou; prostorná je brána a široká cesta, která vede do záhuby; a mnoho je těch, kdo tudy vcházejí. Těsná je brána a úzká cesta, která vede k životu, a málokdo ji nalézá*
- *Nemějte starost o svůj život, co budete jíst, ani o tělo, co budete mít na sebe. Což není život víc než pokrm a tělo víc než oděv? Pohleďte na nebeské ptactvo: neseje, nežne, nesklízí do stodol, a přece je váš nebeský Otec živí. Což vy nejste o mnoho cennější? ... A o oděv proč si děláte starosti? Podívejte se na polní lilie, jak rostou: nepracují, nepředou – a pravím vám, že ani Šalomoun v celé své nádheře nebyl tak oděný, jako jedna z nich. Jestliže tedy Bůh tak obléká polní trávu, která tu dnes je a zítra bude hozena do pece, neobleče tím spíše vás, malověrní?*

•

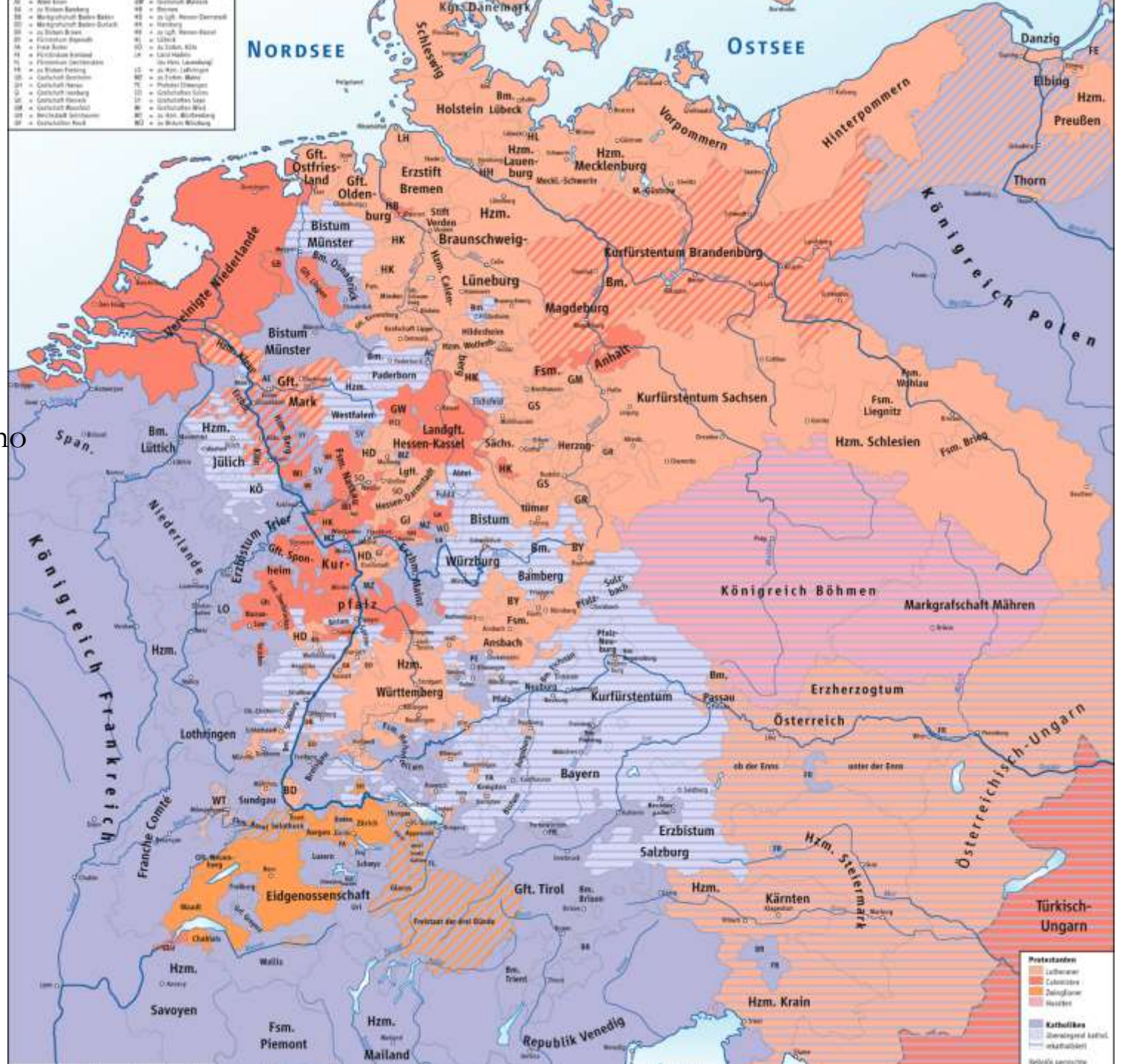
- *Nemějte tedy starost a neříkejte: co budeme jíst? Co budeme pít? Co si budeme oblékat? Po tom všem se shánějí pohané. Váš nebeský Otec přece ví, že to všechno potřebujete. Hledejte především jeho království a spravedlnost, a všechno ostatní vám bude přidáno. Nedělejte si tedy starost o zítřek; zítřek bude mít své starosti. Každý den má dost vlastního trápení.*
- *uskutečnění kázání na hoře – měřítko životnosti křesťanství*

Světové působení reformace

- → **luterství** – střední Evropa (včetně např. Sedmihradska), později skandinávské země
- → **kalvínství** – Švýcarsko, Nizozemí, Francie, Uhry, spleť situace v Polsku; působení i v Anglii a Americe
- → **novokřtění** – těžiště u moravských bratří a Niz., rozšířili se v sev. Americe a Kanadě
- reformace začíná jako vnitrocírk. hnutí
- ale široce působila a stává se z círk. hnutí hnutím soc., které má dodnes značné dopady na dění ve světě, přinejmenším Evropa, Sev. Amerika, ale i Asie, Afrika atd.

Svatá říše kolem
1618 z konfesního
pohledu

Tři tematické přístupy

- →církev a reformace
  - ☺rozvoj reformace na pozadí
pozdněstředověké zbožnosti a církevní kritiky, rozvoj
reformační teologie a nové etiky
- →společnost a reformace
  - ☺vztah společnosti a reformace
města, šlechta, poddaní
- →stát a reformace
  - ☺dezintegrace protestanství ze staré církve
kdo měl veřejnou moc v říši
- zájmy vrchností, reformaci chránit nebo se
jí zmocnit
-

Interpretace reformace mimo Německo

- **PRIMUS TRUBAR**
(1508–1586)
- Význam reformace pro
národní vývoj
- Katechismus ve
slovinské řeči

- konfesionalizace (Reinhard, Schilling)
- reformace a město
- Fürstenreformation, Ratsreformation
- Gender a reformace
- Reformace a komunikace (letáky, Lutherovy řeči, dopisy ...)
- Reformace a oralita, invektivita, literárnost ...
- Normative Zentrierung
- Proč zrovna Německo?
- Zvláštní případ: střední Evropa, Polsko, Uhry
- Anglie
  - Reformace svrchu, bez lidových bouří
- Francie
  - Náboženské války, koncepty christianizace (Marc Vénard, Pierre Chaunu, Louis Châtellier)

- Německo
  - Selská válka
  - Města
  - Zeměpáni
  - Ne všude
  - Politická roztržštěnost?
  - Sociální a ekonomická situace?
  - Hluboká zbožnost?
- Druhá reformace (ortodoxie, kalvínství, návrat ke katolictví)

Idea revoluce neodpovídá sebevnímání Luthera a dalších reformátorů

- chtěli dosáhnout reformy církve, nikoli jejího štěpení, chtěli se vrátit k původním kořenům křesťanství (prvotní církve)
- Luther určitě nechtěl zavést novověk – spíš důsledek jeho činů
- devět historických zlomů: instituce, právní historie, teologie/zbožnost, komunikace, mentalita, odstranění mnišství, vznik protestantské fary, změna kulturní a umělecká – způsobeno protestantským důrazem na slovo a koncentrací na bibli a Krista

Schéma zavedení reformace ve městě

- odstranění mše, povolení kázání luteránského učení
- zákrok rady proti institucím staré církve
- založení nových zřízení charity, sociální disciplíny a vzdělání
- **Dvě skupiny měst v Německu:**
  - 1) jasně na lut. učení zaměřená severoněm. hanzovní městadále franská a některá šváb. města
  - 2) jihozápadoněmecká říšská města včetně Aušpurku a švýcarských měst – orientovala se na radikálnější reform. představy Zwingliho – přísná bohoslužba, nepřát. k obrazům, spíše symbolické pojetí eucharistie: cíl: civitas christiana, heilige Stadt
- často spory o učení mezi lut. a zwingl. kazateli

- Zvláštní případy:
- Koexistence dvou konfesí (Aušpurk)
- Biberach – katolická menšina kontroluje protestantskou většinu
- Protestantská města pod „Stifty“
- Biskupská města ...

- Überlingen – říšské město v Horním Švábsku
- tvrdě lpělo na staré víře
- Proč? ☺ vnější politika města orient. na Hab.
- ☺ zeměd. zaměření, poměrně vzdáleno obchodním sítím a malá finanční síla, vnitřní klid
- ☺ chybělo human.-intelekt. Pozadí
- ☺ rada nemá zájem o změny

Late reformation

- Po polovině 16. století
- Změny konfese
(Štrasburk: interim)
- Venkov, šlechta ...

Martin Luther

- „Wir sind alle Hussiten, ohne es zu wissen.“ // Jsme všichni husité, aniž bychom to věděli.
- Hodnocení Jana Husa: „Da fand ich wahrlich so viel, dass ich mich entsetzte, warum denn solcher Mann verbrannt were, der so christlich und gewaltig die Schrift furen konnte.“
- „Teď upalujete husu. Ale za sto let uslyšíte zpívat labuť, kterou budete muset trpět. A při tom zůstane, podle vůle Boží.“

Luther, v pozadí husa
– narážka na M. J. Husa
Kostel v Beihingen
(Freiberg am Neckar)

Portréty Luthera: vpravo Krupka (severní Čechy)
hřbitovní kostel sv. Anny (není jich mnoho)

